

Mes galime tik džiaugtis, kad J. Venelino pradėtą bulgaristikos barą šių dienų Rusijoje tęsia mūsų kraštiečiai, mums artimas kalbininkas ir kolega G. Venediktovas, gražiai kalbantis ir rašantis lietuviškai.

Aloyzas Vidugiris

NUO DALELYČIŲ IKI SINTAKSĖS VISUMOS

(Profesorius Vito Labučio 70-ties metų sukakčiai)

Įvairialypė, daugiašakė Profesoriaus Vito Labučio mokslinė ir pedagoginė veikla. Dešimtį metų dirbta Lietuvių kalbos ir literatūros institute, vėliau dėstyta Vilniaus universiteto Kauno vakariniame fakultete, nuo 1972 m. – Vilniaus universiteto Filologijos fakultete. Daugelį metų skaitytas lietuvių kalbos sintaksės kursas, įvairūs specialūs kursai, vadovauta studentų mokslo darbams, disertacijoms. Eitos įvairios administracinės pareigos. Ir tuo pačiu metu intensyviai dirbtas mokslinis darbas. Profesoriaus bibliografijoje – monografija *Lietuvių kalbos sintaksė*, kelios mokomosios knygos ir daugiau kaip pusantro šimto straipsnių straipsnelių! Vitas Labutis – vienas žymiausių mūsų sintaksininkų. Tačiau ne vien sintaksės dalykai Profesoriumi yra rūpėję. Jo rašyta ir morfologijos, terminologijos, onomastikos, kalbos kultūros teorijos temomis. Septyniiasdešimtmečio proga pagerbiant Profesorių užsimota apžvelgti svarbesnius jo lietuvių kalbos gramatikos tyrimus, gausias publikacijas kitomis temomis, tarp jų ir kalbos praktikos ir mokymo metodikos klausimais paliekant nuošaly.

Savarankiško mokslinio darbo pradžioje V. Labutis ėmėsi tuo metu dar mažai tirtos lietuvių kalbos gramatikos temos – dalelyčių. 1962 m. tęsiniam leidinyje *Literatūra ir kalba* išspausdintas jo straipsnis „Dalelytės ir jų vieta kalbos dalių tarpe“ buvo pirmoji specialiai šiai kalbos daliai skirta studija lietuvių kalbotyroje, parašyta tuo metu, kai dar nebuvo aiškaus požiūrio į dalelyčių vietą tarp kitų kalbos dalių, į jų santykį surieveiksmiais ir jungtukais. Nebuvo ir išsamesnio dalelyčių reikšmių bei vartosenos aprašo.

Studijoje išnagrinėta dalelyčių interpretacija ankstesniuose lietuvių kalbotyros darbuose, aprašyti bendrieji semantiniai ir sintaksiniai jų bruožai. Dalelytės, daugiausia remiantis tarybinėje kalbotyroje vyraujančiais kalbos dalių skyrimo kriterijais, laikomos atskira kalbos dalimi: jos negali būti priskiriamos nė vienai kitai kalbos daliai ir su kitomis kalbos dalimis santykinai kaip lygiavertė žodžių grupė (Labutis 1962: 368). Dalelytės apibrėžiamos kaip „nesavarankiška kalbos dalis, reiškianti tikrovės reiškinių ar jų tarpusavio santykių papildomus prasminius atspalvius ir teikianti juos atskiroms sakinio dalims ar visam sakiniui“ (ten pat). Dalelytėmis, be kitų, reiškiami ir modaliniai, ekspresiniai bei emociniai prasminiai atspalviai. Griežtų ribų, skiriančių dalelytes nuo kitų kalbos dalių, nesą: kai kurios dalelytės gali eiti ir jungtukais, kitas nelengva atriboti nuorieveiksmių, dar kitos virsta afiksais arba nedalomų samplaikų komponentais. Pagal sandarą dalelytės gali būti vientisinės ir sudėtinės.

Vienos dalelių atmainos – kiekio patikslinamųjų dalelių, sudarančių didesnio semantinio dalelių skyriaus, t. y. loginių prasminių dalelių pogrupį, – reikšmės ir vartoseną išsamiai aprašytos straipsnyje „Lietuvių kalbos kiekio patikslinamosios dalelytės“ (Labutis 1963a). Po aštuonerių metų išėjusioje akademinėje gramatikoje tos pačios dalelytės autoriaus skirstomos ir aprašomos panašiai, tik trumpiau, mažiau vietos skiriama prasminiams atspalviams, sinonimijai.

Nagrinėjamą temą pratęsia, tarsi antrąją jos dalį sudaro po metų Profesorius paskelbtas straipsnis „Lietuvių kalbos sudėtinės dalelytės“ (Labutis 1964a), kuriame jų struktūra ir daryba nagrinėjama tais pačiais metodais kaip ir savarankiškų žodžių. Pagal dėmenų suaugimo laipsnį sudėtinės dalelytės skirstomos į sudurtines ir samplaikines. Sudurtinėmis vadinami „savotiški sudurtiniai žodžiai, kurių dėmenimis eina buvusios savarankiškos dalelytės“ (ten pat: 119). Šioje darbo dalyje gausu tarminės vartosenos pavyzdžių ir istorinių pastabų. Atskirai aptariamas sudurtinių dalelių kirčiavimas. Samplaikinėmis dalelytėmis vadinamos struktūriškai dar galutinai nesuaugusios, bet semantiškai jau neišskiriamos ir sudarančios leksinį vienetą dalelytės (ten pat: 128). Tokių dalelių lietuvių kalboje nėra daug. Kur kas gausiau vartojamos dalelių samplaikos, kurių komponentai mažiau tarpusavyje susiję ir todėl lengviau išskiriami.

Maždaug tuo pačiu metu *Kalbos kultūros* leidinyje paskelbtuose straipsneliuose išsamiai išnagrinėtos dalelių *gi*, *ne* reikšmės, vartoseną ir rašybą (Labutis 1963b, 1964b). Pastarojoje publikacijoje, beje, siūloma rusų kalbos priešpriešos jungtuką *же* į lietuvių kalbą versti ne dalelyte *gi*, o jungtukais *o*, *bet*, *tačiau* (1964b: 31).

Lietuvių kalbos dalelių tyrimai Profesorius apibendrinti 1965 m. apgintoje filologijos mokslų kandidato disertacijoje *Dabartinės lietuvių kalbos dalelytės*. Disertacijos pagrindu parengtas dalelių, kaip atskiros kalbos dalies, aprašas *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajam tomui (Labutis 1971). Nors teoriniais pagrindais šis gramatikos skyrius labai artimas akademinėi rusų kalbos gramatikai (plg. Vinogradov, Istrina, red. 1960), tačiau autentiškos medžiagos gausa ir nagrinėjimo detalumu ją pralenkia. Duodamas dalelių apibrėžimas nedaug tesiskiria nuo pirmojoje studijoje pateiktojo, tik yra kiek trumpesnis, plg.: „Dalelytės yra nesavarankiški žodžiai, teikiantys atskiriems žodžiams, žodžių junginiams ar visam sakiniui papildomų prasminių atspalvių“ (Labutis 1971: 543). Pagrindinių dalelių bruožų taip pat nurodoma mažiau – semantinis ir sintaksinis nesavarankiškumas, semantinis ir sintaksinis nekonkretymas (pirmojoje studijoje abi šios ypatybės pagrįstai nurodytos kaip viena) ir morfologinis nekaitymas bei struktūros paprastumas. Nauja gramatikoje yra nuodugnus dalelių reikšmės aprašymas. Reikšmė imama net svarbiausiu jų skirstymo pagrindu. Šiuo atžvilgiu visų pirma skiriamos trys didelės dalelių grupės: loginės prasminės, modalinės ir emocinės bei ekspresinės dalelytės. Kiekvienos grupės dalelytės pagal reiškiamus prasminius atspalvius skirstomos į mažesnes grupes, šios – į pogrupius. Pavyzdžiui, loginės prasminės dalelytės, kurios „teikia savarankiškiems žodžiams įvairių loginių prasminių atspalvių“ (ten pat: 45), grupuojamos į tikslinamąsias, išskiriamąsias ir neigiamąsias dalelytes. Tikslinamosios dalelytės smulkiau skirstomos į kiekio bei laipsnio ir trukmės tikslinamąsias dalelytes. Kone kiekviena dalelytė gramatikoje aprašoma atskirai: nusakomas jos teikiamas prasminis atspalvis, vartosenos ypatumai, duodama vartosenos pavyzdžių iš grožinės literatūros ir tarmių. Gramatikoje atskirai aptartas kitų kalbos dalių –rieveiksmių, įvardžių, veiksmažodžio formų – vartojimas dalelių reikšme, dalelių kirčiavimas ir sandara. Skyriuje duota daug vertingos dalelių vartoseną iliustruo-

jančios medžiagos. Ne visur išsilaikyta sinchroninio aprašo rėmuose (atskiru paragrafu aptarta dalelių kilmė), dažnu atveju peržengtos bendrinės (gramatikos terminais – literatūrinės) kalbos ribos (drauge su kitomis klausiamosiomis ir abejojamosiomis dalelytėmis aprašomos ir tarminės *begu, bau* (ten pat: 558–559) ir pan.). Atskirais atvejais galimos ir kitokios nagrinėjamų žodelių interpretacijos (plg. Girdenis, Žulys 1973: 205), tačiau apskritai imant semantinis dalelių nagrinėjimas gramatikoje subtilus ir išsamus.

Vienatomėse lietuvių kalbos gramatikose *Grammatika litovskogo jazyka* (Ambrazas, red. 1985) ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (Ambrazas, red. 1994) dalelių skyriai kur kas trumpesni, aprašas gerokai glaudesnis. Jose kiek patikslintas dalelytės apibrėžimas: tai esanti „nesavarankiška kalbos dalis, kurią sudaro nekaitomi žodžiai, teikiantys kitiems žodžiams, žodžių junginiams ar sakiniams papildomų prasminių reikšmės atspalvį“ (Labutis 1994a: 432). Nauja vienatomėse gramatikose – pirminių ir antrinių dalelių terminai. Į šias dvi grupes jos skirstomos pagal darybinį santykį su kitais žodžiais ar tiesiog kilmę. Toks skirstymas nedera su pasirinktu sinchroniniu kalbos gramatinės sandaros aprašymo pobūdžiu. Vienatomėje lietuviškoje gramatikoje (Ambrazas, red. 1994) nebeliko sudėtinių dalelių termino – pagal sandarą visos dalelytės skirstomos į tris grupes: vientisines, sudurtines ir samplaikines. Ypač su trumpėję dalelių reikšmės aprašas. Pagal reikšmę, nors ir sąlygiškai, skiriami devyni dalelių skyriai: tikslinamosios, išskiriamosios, parodomosios, neigiamosios, tvirtinamosios, klausiamosios bei abejojamosios, geidžiamosios, emocinės ir stiprinamosios dalelytės. Palyginti su tritome, šioje gramatikoje nebeliko reikšminių lyginamųjų ir skatinamųjų dalelių skyrių, atitinkamos dalelytės priskirtos prie klausiamųjų bei abejojamųjų ir geidžiamųjų. Vienatomėse gramatikose pakito kai kurių dalelių interpretacija, labai sumažėjo jų vartosenos pavyzdžių.

Angliškoje akademinėje lietuvių kalbos gramatikoje (Ambrazas, ed. 1997) V. Labučio pavardės tarp autorių nėra, tačiau dalelių skyrius joje (ten pat: 395–403) nedaug tesiskiria nuo ankstesnėse gramatikose Profesoriaus duoto šios kalbos dalies aprašo.

Kita tema, kurios Profesorius ėmėsi dar dirbdamas Lietuvių kalbos institute – nominatyviniai sakiniai. Ši tema traukte įtraukė V. Labutį į sintaksės problemų verpetą, kuris jau nebepaleido Profesoriaus visą tolesnį mokslinio darbo kelią.

Nominatyvinius sakinius Profesorius išnagrinėjo to paties pavadinimo straipsnyje, paskelbta 1967 m. Beveik po dešimtmečio išėjo trečiasis akademinės gramatikos tomas, kuriame V. Labučio parašyti skyriai apie nominatyvinius, nepilnuosius ir bejungtukius sakinius.

Straipsnyje nominatyviniais sakiniais vadinami „vienanariai sakiniai, sudaryti iš daiktavardžio ar daiktavardiškai pavartoto kito žodžio vardininko“ (1967: 117). Nominatyviniams sakiniais būdinga savita intonacija. Pagrindinis nominatyvinio sakinio narys nelaikomas nei veiksniu, nei tariniu, o tik reliatyviai su jais gali būti lyginamas (plg. kitokią J. Balkevičiaus nuomonę 1963: 148–149). Nors pagrindinis sakinio narys ir gali turėti pažyminių, tačiau tokiais sakiniais, profesoriaus nuomone, visada „svarbu akcentuoti patį daikto ar reiškinio buvimą, o ne iškelti jo požymį“ (Labutis 1967: 119). Tuo nominatyviniai sakiniai skiriasi nuo dvinarių nepilnųjų, kuriuos taip pat gali sudaryti vienas daiktavardžio vardininkas. Struktūros atžvilgiu nominatyviniai sakiniai skirstomi į neišplėstinius ir išplėstinius. Nominatyviniais nelaikomi sakiniai, kuriuose su pagrindiniu nariu einanti dalelytė ypač pabrėžiama, išryškinama (*Antai duona, pasiimk!*), taip pat tie sakiniai, kuriuose pabrėžiamas su daiktavardžio vardininku einantis požymis

ar būseną pasakantis žodis (*Rytas puikus; Stori marškiniai, bet savi*). Žodžių tvarka tokiais atvejais neturi lemiamo vaidmens (ten pat: 123). Pagal atliekamas funkcijas straipsnyje skiriamos trys nominatyvinių sakinių grupės: egzistenciniai, arba daikto ar reiškinio buvimo konstatuojamieji, pabrėžtos komunikatyvinės funkcijos ir emociniai, arba vertinamieji, nominatyviniai sakiniai. Nuo egzistencinių nominatyvinių skiriami nepilnieji dvinariai sakiniai su vardininku, aiškiais predikatiniais ryšiais susijusiu su ankstesnio sakinio veiksmažodžiu, pvz.: *Kadaise, labai seniai, šiame miške dievai gyvenę. Savotiški dievai*. Nominatyviniais nelaikomi ir sakiniai, kuriuos sudaro vertinamojo pobūdžio reikšmės žodžiai (*Dildę kaip laikai? Meistras!*), modaliniai žodžiai, sveikinimai, linkėjimai (*Gėda. Sveika, teta*).

Lietuvių kalbos gramatikoje nominatyviniai sakiniai aprašyti panašiai kaip straipsnyje. Gramatikoje nurodoma, kad nominatyviniais sakiniais paprastai pradedama ar pasakoma nauja mintis. Tuo jie skiriasi nuo nepilnųjų sakinių, kuriais paprastai tęsiama ankstesnio sakinio mintis (1976a: 625–626). Beje, nepilnieji, eliptiniai ir benariai sakiniai gramatikoje aprašyti taip pat V. Labučio (1976a: 635–653). Pagal funkciją bei reikšmę nominatyviniai sakiniai gramatikoje taip pat skirstomi į tris grupes – egzistencinius (arba aprašomuosius bei pasakojamuosius), atpažįstamuosius, pranešamuosius, parodomuosius bei pavadinamuosius ir emocinius (stebėjimosi) sakinius. Gramatikoje išsamiau nei straipsnyje išnagrinėti nominatyviniai sudėtinio sakinio dėmenys (ten pat: 633–635). Vienatomėje *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* tokie sakiniai N. Sližienės laikomi vardažodiniais beasmeniais sakiniais, kuriuose „vardažodžių vardininkas paprastai vartojamas be jungties“ (Ambrazas, red. 1994: 617).

Profesoriaus nuomonė dėl nominatyvinių sakinių statuso ir vietos kalbos gramatinėje sistemoje kito. Straipsnyje „Nominatyviniai sakiniai“ ir *Lietuvių kalbos gramatikoje* jie drauge su beasmeniais sudaro vienanarių sakinių grupę. Šiuose darbuose nominatyvinius sakinius atribojant nuo beasmenių remtasi formalioju kriterijumi – pagrindine nominatyvinių sakinių dalimi einantis daiktavardžio ar daiktavardiškai pavartoto kito žodžio vardininkas negalėjo būti suderinamas su beasmenio sakinio, kurio „pagrindinė dalis, atitinkanti tarinį <...>, negali būti siejama su subjekto vardininku“ (Dumašiūtė 1976: 610) samprata. Monografijoje *Lietuvių kalbos sintaksė* (1994/1998/2002) nominatyviniai sakiniai Profesoriaus jau laikomi beasmeniais (1994: 134–136). Remiamasi tuo, kad vardažodžio vardininkas, sudarantis nominatyvinio sakinio predikatinį centrą, „neturi aiškaus asmens rodiklio“ (ten pat).

Ypač daug laiko Profesoriaus skirta lietuvių kalbos žodžių junginių problemoms gvildinti. Visų pirma čia minėtina studija *Žodžių junginių problemos* (Labutis 1976c). Drauge su tais pačiais metais išėjusiu trečiuoju akademinės gramatikos tomu tai vienas pirmųjų (be Br. Kalinausko darbų, žr. Kalinauskas 1963, 1972) apibendrinamojo pobūdžio veikalų, kuriuose nagrinėjami lietuvių kalbos žodžių junginiai. Žodžių junginys kaip sintaksės vienetas ir žodžių junginių lygmuo kaip atskiras sintaksinės sandaros nagrinėjimo lygmuo lietuvių kalbotyroje imti skirti ir nagrinėti tik po Antrojo pasaulinio karo, daugiausia dėl rusų kalbotyros, ypač akademinės rusų kalbos gramatikos (Vinogradov, Istrina, red. 1960), įtakos.

Studijoje keliamas uždavinys – panagrinėti teorines žodžių junginių tyrimo problemas. Autoriaus nuomone, tik išsiaiškinus sintaksės norminimo principus, galima patikslinti žodžių junginių vartojimo normas (plg. ten pat: 81). Knygelėje trumpai apžvelgta žodžių junginių tyrimo istorija, aprašytos pagrindinės jos kryptys. Pripažįstama, kad kalbos turinio ir išraiškos

planai ne visada esti simetriški ir keliama uždaviniai sintaksės reiškinius aprašyti sistemiskai ir deramai atsižvelgti į semantikos vaidmenį sintaksėje (ten pat: 16). Toliau studijoje plačiai nagrinėjami žodžių ryšiai, žodžių junginio sąvoka, apžvelgiama žodžių junginių sandara ir reikšmė.

Daugiausia vietos knygelėje skirta žodžių ryšiams. Žodžių ryšiai nagrinėjami valentingumo teorijos pagrindu. Tai vienas pirmųjų jos taikymo lietuvių kalbotyroje pavyzdžių (po didelį susidomėjimą sukėlusio E. Geniušienės straipsnio 1971 m., žr. Geniušienė 1971). Valentingumas laikomas sintaksine ir semantine žodžio savybe (Labutis 1976c: 23). Jis apibrėžiamas kaip „žodžio ar jo formos galėjimas jungtis su kitu žodžiu ar atitinkama jo forma“ (ten pat: 18). Skiriami leksinis ir gramatinis valentingumas. Toliau nagrinėjamas tik pastarasis. Skiriami du gramatinio valentingumo lygmenys: formalusis ir reliacinis (atitinkantys N. Slizienės sintaksinį ir semantinį valentingumą). Skiriama dvylika pagrindinių reliacinio valentingumo atvejų (semantinių linksnių ar funkcijų). Pabrėžiamas reikalas žodžių formų ryšius skirti nuo sakinio dalių ryšių. Skirtingas turinys suteikiamas sąvokoms „žodžių ryšiai“ ir „žodžių santykiai“. Žodžių ryšiai knygelėje skirstomi pagal jų reiškimo būdą ir pagal siejamų vienetų sintaksinį lygiavertiškumą bei ryšio kryptį. Be tradicinių žodžių ryšių tipų – derinimo, valdymo ir šliejimo – V. Labučio skiriamas ir ketvirtasis – žodžių formų koordinavimas. Pastaruoju vadinamas „savarankiškas kategorijas turinčių žodžių galimas (bet ne būtinas) abipusis formų taikymas“ (ten pat: 31). Tarpusavyje koordinuojamos gali būti veiksnio vardininko ir asmenuojamojo veiksmazodžio formos (J. Balkevičiaus šis ryšys laikomas derinimo atveju) arba dvi daiktavardžių formos (*Lietuvių kalbos gramatikoje* šis ryšys vadinamas koreliacija). Valdymas V. Labučio apibrėžiamas kaip „daiktavardiškojo žodžio linksnio parinkimas tam tikrai sintaksinei ir semantinei funkcijai pagal kito žodžio reikšmę ar kokį kitokį semantinį elementą“ (ten pat: 33). Skiriamas stiprusis ir silpnasis valdymas, nors ir pabrėžiama, kad aiškios ribos tarp jų nesą. Neryškios ir ribos tarp silpnosio valdymo ir šliejimo. Pagal žodžių ryšio charakterį ir kryptį autoriaus skiriamas žodžių prijungimas, sujungimas ir tarpusavio sąlygojimo ryšys. Kaip ypatingi prijungimo atvejai minimi žodžių trauka (tai tam tikras tarpinis žodžių ryšys, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* laikomas tarininio pažyminio derinimu su veiksmiu arba papildiniu) ir apozicinis prijungimas. Tarpusavio sąlygojimu vadinamas veiksnio vardininko ryšys su tariniu einančia asmenuojamąja veiksmazodžio forma.

Išnagrinėjus žodžių junginių santykį su sakiniu ir atskiru žodžiu duodamas žodžių junginio apibrėžimas: tai esąs „mažiausias žodžių ryšių lygmens sintaksinis ir semantinis vienetas, rodantis dviejų savarankiškų žodžių santykį“ (ten pat: 45). Skirtingai negu J. Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje* (Balkevičius 1963: 42), B. Kalinausko *Lietuvių kalbos žodžių junginių sintaksėje* (Kalinauskas 1972: 1) ir akademinėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* (Ulvydas, red. 1976: 9), žodžių junginys V. Labučio laikomas ne tik sakinio sudaromuoju, bet (ir visų pirma) kalbos sintezės vienetu, gaunamu jungiant savarankiškus žodžius (tuo profesoriaus pažiūros artimos F. Fortunatovo mokyklos pažiūroms). Kaip ir J. Balkevičiaus bei Br. Kalinausko (1972: 10), junginiais laikomi visų pirma prijungiamuoju ryšiu susieti žodžiai (kaip ir akademinėje rusų kalbos gramatikoje, plg. Vinogradov, Istrina, red. 1960: 1, 41–44), bet kitaip negu akademinėje lietuvių kalbos gramatikoje, kur žodžių junginiais A. Valeckienės laikomi ir predikatiniai bei sujungiamuoju ryšiu susietas žodžių formas, plg. Valeckienė 1976: 9). Predikatinio ryšiu susietos veiksnio ir tariniu einančios žodžių formos laikomos žodžių junginiais tik su didelėmis išlygomis, dėl specifinių ypatybių juos siūloma nagrinėti atskirai nuo visų kitų junginių (J. Bal-

kevičiaus jie laikomi sakiniais). Aptariami sintagmos ir konstrukcijos terminai, jų santykis su žodžių junginiu. Sintaksiniu ryšiu susietai žodžių grupei pavadinti, autoriaus nuomone, geriausiai tinka sintaksinės konstrukcijos arba sintaksinės struktūros terminas. Aptartos žodžių junginių paradigmos, derivacijos ir transformacijos sąvokos. Toliau nagrinėjama žodžių junginių struktūra. Dvinario junginio dalys vadinamos dėmenimis (plg. *komponentus* J. Balkevičiaus ir Br. Kalinausko sintaksėse). Skiriamas pagrindinis ir priklausomasis žodžių junginio dėmuo (kaip ir *Lietuvių kalbos gramatikoje*). Junginiai (kiek kitu pagrindu nei J. Balkevičiaus) skirstomi į vientisinius ir sudėtinius junginius (panašiai kaip Br. Kalinausko, plg. 1972: 11–12). Žodžių junginiai su vienu pagrindiniu žodžiu ir keliais skirtingo turinio sintaksiniais ryšiais sudaro žodžių junginių grandines. J. Balkevičiaus tokie sintaksiniai vienetai laikomi sudėtiniais junginiais (Balkevičius 1963: 44tt); taip pat ir Br. Kalinausko (1972: 12). Žodžių junginių sandara nagrinėjama pasitelkiant jų morfologinius modelius – tai vienas pirmųjų bandymų lietuvių kalbotyroje tokiu būdu formalizuoti sisteminį sintaksinių vienetų aprašą. Veiksmažodinių junginių skyriuje remiantys vyraujančia veiksmažodine reikšme V. Labučio nagrinėjami ir veiksmažodinių daiktavardžių junginiai, kuriuose daiktavardis išlaiko pamatinio veiksmažodžio valentingumą (taip pat tokie junginiai klasifikuojami ir J. Balkevičiaus (plg. 1963: 43); kitaip – Br. Kalinausko). Panašiai ir būdvardžių valdymą išlaikantys iš jų padaryti daiktavardžiai su priklausomuoju dėmeniu aptariami drauge su būdvardiniais junginiais. Pusdalyviai ir padalyviai junginius su veiksmažodžiu sudaro tik tais atvejais, kai neina išskirtine sakinio dalimi. Junginių nesudaro veiksniais einantys daiktavardžiai ir su jais koreliuojami tarinio vardine dalimi einantys būdvardiškieji žodžiai (A. Valeckienės jie laikomi sudėtiniais junginiais su predikatinio pažyminiu, žr. Valeckienė 1976: 19–20; Br. Kalinauskas juos laiko žodžių junginiais su būvio vardininku, einančiu tarinio vardine dalimi, Kalinauskas 1972: 73). Pagal reikšmę žodžių junginiai skirstomi į šešias grupes: subjektinius, objektinius, aplinkybinius, atributinius, kompletyvinius ir predikatyvų junginius (plg. Br. Kalinausko skiriamus predikatinčius, atributinius, objektinius ir reliacinius (adverbialinius) junginius) (Kalinauskas 1972: 16–20). Objektiniai žodžių junginiai priklausomai nuo pagrindinio ir priklausomojo nario reikšmės ir jų tarpusavio santykio smulkiau skirstomi į tiesioginio, adresatinio, instrumentinio objekto ir veiksmo (būsenos, reiškinio) objektinio turinio junginius. Atributinių junginių skyriuje išskiriami posesiniai (posesyviniai) arba priklausomybės žodžių junginiai. Atkreipiamas dėmesys, kad atributiniai junginiai gali turėti subjektinę, objektinę ar aplinkybinę reikšmę. Kompletyviniais vadinami žodžių junginiai, kurių „priklausomasis dėmuo pasako turinį to, kas reiškama pagrindiniu dėmeniu“ (Labutis 1976c: 78). Tipiškais kompletyviniais junginiais laikomi kiekybės turinį reiškiantys junginiai, pvz.: *kilogramas sviesto, pilnas vandens* (*Lietuvių kalbos gramatikoje* jie aprašyti kaip junginiai, reiškiantys kiekybinius santykius; Valiulytė 1976: 202–203). Sudėtinį tarinį sudaranti asmenuojamoji savarakiškos reikšmės, fazinio ar modalinio veiksmažodžio forma ir prie jos šliejamas linksniuojamasis žodis ar bendratis sudaro predikatyvų junginius (junginių, kuriuos sudaro faziniai veiksmažodžiai su bendratimi, savitumas pabrėžtas ir E. Valiulytės, žr. Valiulytė 1976: 175). Fazinių ir modalinių veiksmažodžių, su bendratimis sudarančių suvestinius tarinius, žodžių junginiais nelaiko Br. Kalinauskas (1972: 15, 166–167). Skiriamos dvi tokių junginių atmainos – būvio, arba egzistenciniai, ir veiksmo papildymo kitu veiksmu junginiai. J. Balkevičiaus sintaksėje žodžių junginių klasifikacijos pagal prasmę atskirai neduodama. Kadangi jo skiriamos vientisinės ir sudėtinės sakinio dalys, tai žodžių junginių reikšmė aprašyta atitinkamuose sakinio dalių skyriuose.

Įvairūs žodžių junginiai Profesoriaus nagrinėti ir moksliniuose straipsniuose bei konferencijų pranešimuose. Bene daugiausia dėmesio teko daiktavardžių junginiams su kilmininku.

Straipsnyje „Kai kurios veiksmažodinių daiktavardžių konstrukcijos su kilmininku“ (1974a) nagrinėjama, kaip nuo įvairių leksinių ir gramatinių veiksnių priklauso konstrukcijų su veiksmažodiniais daiktavardžiais sintaksinė struktūra ir semantika. Nuodugniau aprašytos trys konstrukcijos $N_g N_v$ transformacijos: $N_n V$, VN_n ir VN_g . Subjektines konstrukcijas dažniausiai sudaro įvairių leksinių reikšmių intranzityvių veiksmažodžių abstraktai, priklausomojo nario reikšmė tokiose konstrukcijose nesvarbi. Objektines konstrukcijas paprastai sudaro tranzityvių veiksmažodžių abstraktai, priklausomuoju tokių konstrukcijų nariu paprastai eina negyvų daiktų pavadinimai.

Konferencijoje *Leksikos ir sintaksės klausimai* perskaityto pranešimo „Lietuvių kalbos veiksmažodiniai daiktavardžiai ir jų valentingumas“ tezėse (1974b) visų pirma aptariama pati valentingumo sąvoka. Skiriamas subjektinis, objektinis ir cirkumstantinis veiksmažodinių daiktavardžių valentingumas. Tokių daiktavardžių konstrukcijos nagrinėjamos einant nuo išraiškos prie reikšmės; daugiausia dėmesio skiriama konstrukcijoms su kilmininku. Šių konstrukcijų reikšmės priklauso nuo pagrindinio daiktavardžio darybinės bei leksinės reikšmės ir priklausomojo žodžio formos, gramatinės bei leksinės reikšmės.

Straipsnyje „Tiesioginio objekto, tikslo ir kiekio kilmininkų valdymas“ (1976) analizuojami keli bendrinei kalbai aktualūs kilmininko vartosenos atvejai. Kai neigiamas modalinis veiksmažodis eina su bendratimi, jos valdomas objekto linksnis – kilmininkas arba galininkas – dažnai priklauso nuo atstumo iki neiginio. Su veiksmažodžiu *žiūrėti* bendrinei kalbai teikiamas kilmininkas, nes jis turi tikslo semą: *žiūri televizoriaus, kino, spektaklio...* Šis siūlymas kitų kalbininkų buvo kritikuotas (žr. Ambrazas 1976, Balkevičius 1976) ir bendrinėje kalboje neprigijo. Su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais *reikšmė, įtaka, įspūdis, poveikis* ir pan. siūloma vartoti kilmininką, kai norima išryškinti neapibrėžto kiekio atspalvį, ir galininką, kai tas atspalvis nesvarbus. Straipsnyje pabrėžiama semantinės motyvacijos svarba norminant sintaksės reiškinius.

Tokių paradigminių santykių susijusių konstrukcijų kaip *Šuo graužia kaulą, Kaulas graužiamas šuns, Šuns graužimas kaulo* semantika ir sintaksė nagrinėjama straipsnyje „Semantika ir formų parinkimas aktyvinėse, pasyvinėse ir substantyvinėse konstrukcijose“ (1979a). Autoriaus nuomone, kiekvieną iš minėtų konstrukcijų tikslinga laikyti atskiro semantinio bei gramatinio modelio realizacija (ten pat: 57), o ne vesti iš vienos bazinės struktūros, kaip daroma generatyvinės gramatikos atstovų. Atskirai aptaręs kiekvienos konstrukcijos gilumos ir paviršiaus semantinę struktūrą, atskleidęs morfologinių formų parinkimą lemiančius veiksnius, V. Labutis daro išvadą, kad sintaksinė semantika yra daugiaplanis hierarchinis reiškinyss, ji „laikytina „varomąja jėga“ ne tik vadinamuosiuose gilumos, bet ir paviršiaus lygmenyse“ (ten pat: 58).

Straipsnyje „Kilmininkas ir savybiniai įvardžiai“ (1980) dėl įvardžių *mano, tavo, savo* vietos gramatinėje sistemoje polemizuojama su V. Žuliu, kuris juos laiko asmeninių įvardžių kilmininkais (Žulis 1969). V. Labučio nuomone, šias formas įtraukti į įvardžių *aš, tu, save* paradigmą trukdo jų leksinė reikšmė – posesyvumas. Teigiama, kad sintagminių požiūriu šios formos gali būti laikomos sustabarėjusiais kilmininkais, tačiau semantiniu požiūriu jos esančios savybiniai įvardžiai (Labutis 1980: 56). Autoriaus nurodomos ir silpnosios tradicinės interpretacijos pusės; vis dėlto ji laikoma parankesne praktikos reikalui, mokyklai.

Kiekybės turinio ir dalies kilmininkų vartosena aprašyta straipsnyje „Vadinamųjų kiekio kilmininkų valdymas ir semantika“ (1981a). Tiek vieni, tiek ir kiti kilmininkai eina tose pačiose sintaksinėse veiksnio ir tiesioginio papildinio pozicijose. Kiekybės turinį žymintis kilmininkas junginiuose su kiekį reiškiančiais daiktavardžiais ar prieveiksmiais yra pastarųjų valdomas, jo rangas sintaksinėje sakinio struktūroje tarsi „pažeminamas“. Objektą reiškiantis žodis neindividualizuotas, reprezentuoja daiktų klasę. Dalies kilmininkas be kiekį žyminčio žodžio apibūdinamas kaip žymėtasis opozicijos narys. Jis vartojamas, kai „norime parodyti, kad veiksmas susijęs su tiesioginio objekto dalimi, o ne visuma“ (ten pat: 197). Dalies kilmininko vartosena tiesioginio papildinio pozicijoje ribojama įvairių, dar iki galo neišaiškintų, veiksmių, o veiksnio pozicijoje dalies kilmininkas „eina tik egzistenciniuose ir kai kuriuose judėjimą reiškiančiuose sakiniuose“ (ten pat: 198). Straipsnyje taip pat polemizuojama dėl apibrėžtumo ir neapibrėžtumo kategorijos sampratos.

Daugelyje publikacijų V. Labučio nagrinėtos specialios lietuvių kalbos sintaksės problemos, sintaksės tyrimų metodikos klausimai.

Nemaža Profesoriaus rašyta apie sintaksinius žodžių ryšius, ypač derinimą ir valdymą. Ši tema gvildenta kai kuriose jau minėtose publikacijose (1974b, 1976, 1981a; žr. dar 1982). Be to, *Mūsų kalbos* žurnale spausdintam kalbotyros terminų žodynėliui Profesorius yra parašęs straipsnelį apie derinimą (1974c). Derinimas jame apibrėžiamas kaip „nesavarankiškas kategorijas turinčių žodžių formų pritaikymas prie kitų žodžių formų“ (ten pat: 45). Lietuvių kalboje būdvardžiai, dalyviai, būdvardiškieji skaitvardžiai ir įvardžiai derinami prie daiktavardžių ar kitų daiktavardiškai vartojamų žodžių. Autoriaus pabrėžiama, kad derinimas nėra visiškas formų supanašinimas, kalboje dažni ir vadinamojo nepilnojo derinimo atvejai. Nuo derinimo skiriamas daiktavardinio tarinio formos koregavimas su veiksmiu – jį siūloma vadinti koordinacija arba korespondencija (*Lietuvių kalbos sintaksėje* jis vadinamas koreliavimu), o priedėlio santykį su pažymimuoju žodžiu – formų paralelizmu (vėliau šis santykis autoriaus vadinamas apozicija). Veiksnio ir tarinio, išreikšto asmenuojamuoju veiksmazodžiu, formų koordinacija esanti dar kitokio pobūdžio: šios formos derinamos tik pagal skaičiaus kategoriją (ten pat: 47). Straipsnio medžiaga vėliau autoriaus sunaudota rašant platesnio pobūdžio darbus – studiją *Žodžių junginių problemos* (plg. Labutis 1976c: 28–30) ir monografiją *Lietuvių kalbos sintaksė* (1994: 30–33).

Veiksmazodinių daiktavardžių valdymo tyrimai skatino domėtis valentingumo teorija. Valentingumo arba žodžių junglumo sąvokos Profesoriaus aptartos knygoje (1976, 1994), daugiau ar mažiau jos svarstomos ir kitose publikacijose (pvz., 1974b).

Tarptautinės baltistų konferencijos pranešimo „Valentingumas – semantiniai vaidmenys – semantinė sakinio struktūra“ tezėse (1985a) šie trys reiškiniai apibūdinami kaip skirtingos, nors ir tarpusavyje susijusios, kalbos sistemoje veikiančios gramatinės strategijos. Valentingumas laikomas žodžio, kaip kalbos sistemos leksinio vieneto, sintagminės sąveikos projektu, kuriame numatoma žodžio būtinų, tikėtinų ar tik galimų sąveikų kiekis, turinys ir realizavimo kalbos elementais orientyrai. Semantiniai vaidmenys apibrėžiami kaip pažintų tikrovės elementų tipizuotų padėčių tam tikrose situacijose atspindys. Semantinė sakinio struktūra – tai tam tikro sakinių tipo schema. Diachroninei kalbotyrai keliamas uždavinys „pasekti, kiek ir kaip amžių bėgyje konkrečioje kalboje gali evoliucionuoti atskirų leksemų valentiniai projektai

ne tik formaliosios raiškos, bet ir turinio atžvilgiu, kokie galimi semantinių vaidmenų reprezentacijos dėsningumų poslinkiai“ (ten pat: 66).

Minėtina ir N. Sližienės *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodyno* (Sližienė 1994) pirmojo tomo recenzija (Labutis 1995). Joje atidžiai išnagrinėta knygos sandara, skirtingų lygmenų valentingumo pateikimas ir kai kurios teorinės nuostatos. Argumentuotai svarstomas žodyno paskirties ir veiksmažodžių atrankos kriterijų neapibrėžtumas, nurodomi semantinių funkcijų skyrimo, žodžių reikšmių atrankos ir nusakymo trūkumai, nepakankamas leksinio valentingumo pateikimas. Recenzento pabrėžiama išsamaus nagrinėjamų veiksmažodžių reikšmės aprašymo svarba, siūloma pirma pateikti semantinį veiksmažodžių valentingumą, o tik po jo – sintaksinį, keliama būtinųjų ir fakultatyviųjų valentinių palydovų atribojimo sunkumai.

Sintaksinių ryšių tyrimai tiesiogiai susiję su sintaksinės semantikos sritimi. Sintaksės ir semantikos sąveika, semantikos vaidmuo sintaksės tyrimuose Profesorius pabrėžiami daugelyje publikacijų (plg. 1979a, 1980, 1981a, 1981b).

Konferencijoje *Sintaksės ir semantikos klausimai* perskaitytame pranešime „Semantika ir žodžių formų parinkimas“ (1982) žodžių ryšiai pagal žodžių formų parinkimo strategijas skiriami į du tipus. Formalusis gramatinis tipas remiasi žodžių leksinėmis ir morfologinėmis klasėmis, jų kaitybos kategorijomis; šiam tipui priklauso derinimas bei koreliavimas. Semantinės formaliosios strategijos atveju žodžių formos parenkamos priklausomai nuo tikrovės elementų santykius atspindinčios semantikos ir gramatinės kalbos struktūros; šio tipo žodžių ryšiai yra valdymas bei šliejimas.

Būtinybė sintaksės tyrimuose remtis semantika ir eiti ne tik nuo išraiškos prie reikšmės, bet ir priešinga kryptimi, pabrėžiama ir konferencijoje *Kalbos norma ir funkciniai stiliai* perskaitytame pranešime „Некоторые особенности синтаксической нормы падежных конструкций“. Konferencijos tezėse (1984) parodomas sudėtingas sintaksės ir semantikos vienetų tarpusavio ryšys, atskleidžiamos sintaksinių sinonimų susidarymo prielaidos. Iškeliamas lietuvių kalbos žodžių junglumo žodyno poreikis.

Apžvalginiame straipsnyje „Sintaksinė semantika (semasiologija)“ (1983) ši kalbotyros kryptis apibūdinama kaip „sintaksės tyrimas pagal tiesioginį kalbos vienetų ryšį su jais žymimais tikrovės daiktais, procesais, reiškiniiais“ (1983: 11–12), nusakomi pagrindiniai jos principai.

Drauge su G. V. Maksimova parašytame straipsnyje „Некоторые типы синтагм с количественным значением в русском и литовском языках“ (Maksimova, Labutis 1985) nagrinėjamas įvykio veiksmo veiksmažodžių semantinis derinimas (kiekybės atžvilgiu) su jų tiesioginiais papildiniais. Atidžiau ištirti lietuvių ir rusų kalbų žodžių junginiai, kuriuos sudaro loginę daugio idėją semantinėje struktūroje turintys veiksmažodžiai (pvz.: *sugaudyti paukščius, iškirsti karklus* ir pan.). Skirtingai negu rusų kalboje, daugio, dalumo reikšmės lietuvių kalboje perteikiamos ne tik atitinkamos šaknies veiksmažodžių priešdėliais, bet drauge ir iteratyvinėmis priesagomis (-yti, -inėti ir kt.).

Naujesniuose darbuose matyti didelis Profesoriaus susidomėjimas kita šiuolaikinių gramatikos tyrimų teorija – funkcinė gramatika. Funkcinio požiūrio į kalbą savitumas, funkcinės gramatikos paskirtis ir kai kurie metodikos dalykai aiškinami straipsnyje „Kalbos praktika ir funkcinė gramatika“ (1994c).

Lietuvių kalbos funkcinės gramatikos kursas Vilniaus universiteto magistrantams Profesoriaus skaitomas iki šiol, tad galima tikėtis daugiau jo šios srities darbų.

Maždaug nuo aštuntojo dešimtmečio pabaigos Profesoriaus vis dažniau gvildenamos sakinio problemos.

Pranešime „Predikatumas ir žodžių junginys“, 1979 m. perskaitytame konferencijoje *Aktualiosios kalbotyros problemos*, laikomasi nuomonės, kad būtent predikatumas sakinį atriboja nuo žodžių junginio. Nederėtų skirti atskiro predikatinio junginio tipo, nes taip būtų panaikinta riba tarp žodžių junginio ir sakinio, o tai, profesoriaus nuomone, – jau praeitas sintaksės mokslo etapas (1979b: 49).

Programiniu galima pavadinti 1981 m. *Kalbotyroje* išspausdintą straipsnį „Sintaksės aprašymo galimybės ir uždaviniai“ (1981b). Jame parodoma sintaksinio aprašymo metodikos įvairovė ir paties aprašomojo reiškinių sudėtingumas. Nagrinėjama pamatinių sintaksės sąvokų – sakinio, žodžių junginio – samprata. Dar kartą pabrėžiama sintaksės ir semantikos siejimo svarba: autoriaus nuomone, „sintaksinėje semantikoje svarbiausia sintagminių (ar sintaksinių) santykių reikšmės <...> ir su sakinio predikatyvumu susijusių kategorijų reikšmės“ (ten pat: 57). Išsamiai aprašyti sintaksę galima tik derinant dvi priešingas tyrimo kryptis: tiek nuo reikšmės einant prie formos, tiek ir atvirkščiai, nuo formos einant prie reikšmės. Autoriaus nuomone, būtina skirti dvi sintaksinio nagrinėjimo pakopas – žodžių formų bei žodžių junginių ir sakinio. Skeptiškai žiūrima į bandymus „sujungti įvairių, kartais tiesiog priešingais principais paremtų sintaksės tyrimų išvadas“ (ten pat: 59). Straipsnio pabaigoje suformuluoti tokie aktualiausi lietuvių kalbos sintaksės mokslo uždaviniai: „1) tobulinti ir gilinti tradicinį dabartinės lietuvių kalbos sintaksės mokslą; 2) imtis rimtai tirti tarmių sintaksę <...>; 3) kurti istorinę lietuvių kalbos sintaksę <...>; 4) tipologiškai gretinti lietuvių kalbos sintaksės faktus su kitų kalbų faktais <...>; 5) tirti ir aprašyti lietuvių kalbos sintaksės pakopas įvairiomis kryptimis, įvairiais principais ir aspektais; 6) tirti semantinę sintaksinę struktūrą (sintaksinę semantiką); 7) įsitraukti į teorinių sintaksės klausimų svarstymus“ (ten pat: 59). Kone visų šių uždavinių savo moksliniame darbe ėmėsi ir pats Profesorius.

Daugelio metų mokslinį ir pedagoginį Profesoriaus darbą vainikuoja kapitalinis veikalas *Lietuvių kalbos sintaksė*. Tai ne tik aukštųjų mokyklų vadovėlis, bet ir mokslinė monografija, ankstesnių tyrimų sintezė, apimanti visą sintaksės reiškinių spektrą. Per nepilną dešimtmetį jau išėjo trys šios knygos leidimai (1994, 1998 ir 2002).

Žodžių ryšių ir junginių sintaksė monografijoje laikoma viena pagrindinių sintaksės mokslo dalių, jie nagrinėjami atskirame skyriuje. Valentingumo samprata monografijoje kiek kitokia nei studijoje *Žodžių junginių problemos*: valentingumas laikomas leksikos lemiamu požyriu į sintagminius santykius (1994: 23). Autoriaus nuomone, valentingumas negalės atskleisti sakinio struktūros, nes jis „neturi tiesioginio ryšio su sakinio esmę lemiančia predikuojamojo požymio orientacija su kalbėjimo aktu (sakinio predikatyvumu), nei su sakinio intonacija“ (ten pat). Tokia pažiūra skiriasi nuo N. Sližienės ir V. Ambrazo *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* išdėstytosios (plg. Ambrazas, red. 1994: 587t.). Nuo valentingumo, kaip platesnė sąvoka, monografijoje skiriamas žodžių junglumas. Sintagminiai santykiai atribojami nuo prasminių ryšių: pirmieji nustatomi tarp žodžių ir jų formų kaip tiesioginio prasminio santykiavimo atvejai, o antrieji – tarp sakinio sudaromųjų vienetų. Deja, šis skirtumas nėra pakankamai aiškiai išdėstytas (plg. ten pat: 42, 2 pastaba). Naujojoje knygoje tarinio vardinės dalies ir predikatinio pažyminio santykis su veiksmožodžiu jau laikomas nebe žodžių trauka, o šliejimo atmaina (ten

pat: 37). Formalieji žodžių formų santykiai monografijoje skiriami tokie patys kaip ir studijoje *Žodžių junginių problemos*, tik koordinavimo terminas pakeistas turbūt iš akademinės gramatikos paimtu koreliavimu (arba koreliacija). Šio santykio samprata liko iš esmės tokia pati kaip anksčiau, tačiau jo tipų vadovėlyje skiriama daugiau, pavyzdžiui, koreliacija įžiūrima ir tarp nekaitomųjų žodžių formų, einančių veiksmu ir tariniu: *Sunku šieną vežti; Gyventi – tai ne duoną kepti* (ten pat: 41–42). Valdymo samprata monografijoje kiek patikslinta: jau apibrėžiant šį sintaksinį santykį nurodoma, kad valdomi gali būti ne tik linksniai, bet ir prielinksninės konstrukcijos. Šliejamos gali būti ir kaitomųjų žodžių formos: ne tik predikatinai (arba tarininiai) pažyminiai ir tarinio vardinės dalys, bet ir aplinkybinės reikšmės vardininkai bei lyginamosios sakinio dalys (posakiai): *Kas rytas bėgo su kitais vaikais į mokyklą; Per kitas dvi pamokas jis sėdėjo kaip medinis* (ten pat: 37–38). Dvipsės sąsajos santykiu susietos žodžių formos monografijoje aiškiau nei *Žodžių junginių problemose* įtraukiamos į žodžių junginių klasę, nors ir laikomos specifiniais žodžių junginiais (ten pat: 45–47). Sujungiamuoju santykiu siejamos žodžių formos, kaip ir anksčiau, laikomos vienuose sakinio dalimis, sudarančiomis tam tikras konstrukcijas, bet ne žodžių junginius (ten pat: 46). Monografijoje aiškiau apibrėžtas gramatinės konstrukcijos ir žodžių junginio sąvokų santykis: pastaroji sąvoka siauresnė, žodžių junginiai laikomi dvinarėmis konstrukcijomis, turinčiomis tam tikrą sintaksinį ir semantinį savarankiškumą (ten pat: 44). Žodžių junginiai skirstomi remiantis struktūriniu, formaliuoju ir semantišku kriterijais.

Veiksmažodinių junginių skyriuje naujos junginių su dalyviu ir kopuliatyvių junginių grupės. Pastaruosius sudaro nesavarankiškos reikšmės veiksmažodis (jungtis) drauge su vardine tarinio dalimi einančiu žodžiu ir veiksmu einanti žodžio forma. Junginiai, kuriuos sudaro veiksmažodiniai daiktavardžiai, monografijoje aprašomi ne veiksmažodinių (kaip anksčiau), o daiktavardinių junginių skyriuje. Pagal prasmę skiriami penki junginių tipai; kompletyviniai junginiai atskiros tipo nesudaro – jie dabar nagrinėjami objektinių junginių skyriuje (ten pat: 84).

Sakinys vadovėlyje apibrėžiamas semantiniu, formaliuoju ir predikatinės sandaros aspektais. Svarbiausiomis jo savybėmis laikomi predikatyvumas ir atskira intonacija (ten pat: 108). Pabrėžiama komunikacinė sakinio paskirtis (ten pat: 109). Sakiniai sudaromi pagal formaliosios ir semantinės struktūros schemas, jiems būdingi tam tikri žodžių tvarkos polinkiai (ten pat: 107). Sandaros atžvilgiu, pagal predikatinį centrą kiekį sakiniai skirstomi į vientisinius ir sudėtinius, o pagal predikatinio centro narių kiekį – į dvinaris, vienanarius ir benarius (arba neskaidomuosius) sakinius. Pagal predikatinio centro sąsają su gramatine asmens kategorija tiek dvinariai, tiek ir vienanariai sakiniai skirstomi į asmeninius ir beasmenius. Tuo monografija skiriasi nuo kitų lietuvių kalbos sintaksės sandaros aprašų. Viananariais asmeniniais laikomi sakiniai su neapibrėžtu ar nežinomu ir apibendrintu veikėju – vadinamieji neapibrėžtieji ir apibendrinamieji sakiniai (ten pat: 126–127). Asmeniniais apibrėžtaisiais sakiniiais vadinami sakiniai su išreikštu veiksmo atlikėju – jie laikomi dvinariais sakiniiais (ten pat). J. Balkevičiaus ir V. Sirtauto bei Č. Grendos asmeniniais apibrėžtaisiais vadinami sakiniai, kurių veiksnys neišreikštas, nors ir numanomas iš tarinio asmens arba iš konteksto (žr. Balkevičius 1963: 133–134; Sirtautas, Grenda 1988: 22–23) – jų vadovėliuose šie sakiniai laikomi vienanariais. Beasmeniai sakiniai su subjekto, kuris, Profesorius nuomone, „semantiškai tempiamas į predikatinį centrą“ (Labutis 1994: 125), nors ir su išlygomis, laikomi dvinariais. Beasmenių sakinių predikatinį centrą sudarančios žodžių formos rodo ryšio su gramatine asmens kategorija nebuvimą (ten pat: 127–128). Beasmeniai sakiniai autoriaus skirstomi į keturis tipus: papras-

tuosius, infinityvinius, nominatyvinius ir benarius sakinius. Sirtauto ir Grendos vadovėlyje tik pirmieji laikomi beasmeniais. Balkevičius beasmeniais dar laiko ir infinityvinius sakinius, o akademinė gramatika šiuo atžvilgiu artimiausia profesorius veikalui.

Paprastųjų beasmenių sakinių predikatinį centrą dažniausiai sudaro beasmeniai veiksmažodžiai arba būdvardžių bevardės giminės formos (ten pat: 128). Atskirai aptariami trys probleminiai paprastųjų beasmenių sakinių tipai. Pirma, beasmenis sakiny s gali turėti bendratis reiškiamą formalų veiksnį, pvz.: *Draudžiama nuvažiuoti autotransportui nuo asfalto*. Tokia bendratis, pavartota po bevardės giminės, „labiau krypta į tarinį“, tad tokius sakinius, autoriaus nuomone, tikslinga laikyti beasmeniais (ten pat: 131). Antra, beasmeniais laikytini sakiniai, kurie turi subjekto kilmininką, o jų tarinys reiškiamas bevardės giminės dalyviu, pvz.: *Suprato jiedu, kad čia ateinama žmogūdžių* (ten pat: 132). Panašumo su beasmeniais sakiniiais turį ir sakiniai su predikatiniam centre pavartotais egzistavimo, atsiradimo, ko nors mažėjimo ar daugėjimo procesą reiškiančiais veiksmažodžiais ir neapibrėžto kiekio, kiekybės turinio ir neiginio kilmininku, pvz.: *Ir buvo gi triukšmo; O pas mus purvo aukščiau kelių* (ten pat: 132 – 133). Trečia, beasmeniais laikytini sakiniai, kurių tariniu eina „pojūčius reiškiančių veiksmažodžių bendratis su fakultatyvia asmenuojamąja veiksmažodžio forma“, o jos objektas reiškiamas netiesioginiu linksniu ar šalutiniu dėmeniu, pvz.: *Vėjo malūnų tame krašte visai nebuvo regėti* (ten pat: 132).

Infinityviniai sakiniai laikomi beasmeniais, nes bendratis „tiesiogiai nerodo ryšio su gramatine asmens kategorija“ (ten pat: 132). Atkreipiamas dėmesys į tokius sakinius, kurių bendratis „sintagmiškai nesantykiauja su subjekto naudininku ir [jie] gali būti rekonstruojami ne į beasmenį, o greičiau į dvinarį sakinį: *Dėdė treptelėjo koja: – Gult! (J. Mikel.) Šitokių berną paleist iš rankų!* (J. Balt.)“ (ten pat: 133).

Benariais sakiniiais laikomi gramatiškai „neskaidomieji pasakymai, sudaryti iš sakinio dalimi neinančio žodžio ar labai glaudžios jų samplaikos“ (ten pat: 137). Dar jie vadinami kvazisakiniais, nes neturi sakiniui būdingo struktūros modelio. Tai, kad benariai sakiniai laikomi beasmeniais, paaiškėja tik iš diagramos (ten pat: 138). Nuo benarių sakinių skiriami ir atskirai išnagrinėti nepilnieji sakiniai. Jie atitinka sakinio dalį arba sudėtinio sakinio dėmenį. Būdingas tokių sakinių bruožas – priklausymas nuo konteksto ar situacijos, be kurių jie tiesiog nesuprantami. Jeigu nepilnieji sakiniai su kontekstu mažai susiję, turima ypatinga jų atmaina – elipsiniai sakiniai (ten pat: 142). Profesorius V. Labučio benarių ir nepilnųjų sakinių samprata bei skirstymas artimi J. Balkevičiaus vadovėlyje duotajam (plg. Balkevičius 1963: 151–155). Nuo atitinkamų sakinių aprašo V. Sirtauto ir Č. Grendos vadovėlyje jis skiriasi daugiau: pastarajame eliptiniai sakiniai nelaikomi nepilnųjų porūšiu; nuo nepilnųjų skiriami (remiantis funkcija) ir atskirai aptarti priduriamieji sakiniai (parceliacija) (Sirtautas, Grenda 1988: 28–29). *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* nepilnieji sakiniai ir kitokios sakinių atkarpos laikomi sakinio gramatinės formos realizavimo šnektoje atvejais, jie nesudarą atskirų sakinių sandaros tipų, todėl turėtų būti teksto, o ne sintaksės tyrimo objektas – gramatikoje nuo jų atsiribojama (Ambrazas, red. 1994: 476).

Sudėtinis sakiny knygoje apibrėžiamas kaip „iš dviejų ar kelių predikatinų struktūrų sudarytas sudėtingas komunikacijos vienetas (pasakymas), pranešantis apie dvi ar kelias situacijas ir jų ryšį“ (Labutis 1994: 145). Sudėtiniai sakiniai skirstomi ir aprašomi panašiai kaip *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*: pirmiausia skiriami jungtukiniai ir bejungtukiai sakiniai, toliau pirmieji skirstomi į prijungiamuosius ir sujungiamuosius, o antrieji grupuojami pagal dėmenų

prasminių santykių pobūdį. Jungiamaisiais žodžiais monografijoje laikomi ne tik santykiniai įvardžiai, bet ir kai kurios dalelytės, atliekančios jungtukų funkciją (ten pat: 150). Atskirai nagrinėjami dvidėmeniai ir daugiadėmeniai sudėtiniai sakiniai. Knygoje duodamas struktūrinis ir funkcinis prijungiamųjų sakinių skirstymas. Pagal sandarą skiriami suskaidytieji (su viso sakinio šalutiniu dėmeniu) ir įtrauktiniai (su atskiro žodžio šalutiniu dėmeniu) prijungiamieji sakiniai. Pastarieji skirstomi į aiškinamuosius ir išplečiamuosius sakinius. Aiškinamųjų sakinių šalutinis dėmuo paaiškina pagrindinio dėmens veiksmazodžių, būdvardžių ar abstrakčiųjų daiktavardžių turinį. Išplečiamųjų sakinių šalutinis dėmuo gali būti santykinis, nusakomasis arba ypatybinis. Santykiniais arba apibūdinamaisiais vadinami santykiniu įvardžiu ar prieveiksmiu prijungti dėmenys, pagrindiniame dėmenyje turintys atliepiamąjį žodį (ten pat: 159). Nusakomieji dėmenys pradedami jungtukais *kad, jog*, jais „plačiau nusakoma tai, kas pagrindiniame dėmenyje nebaigtinai reiškia būdvardžiu ar prieveiksmiu su apie tą nebaigtumą signalizuojančiu įvardžiu *toks, tas*, prieveiksmiais *taip, tiek*“ (ten pat: 159). Tokie šalutiniai dėmenys prie įvardžio ar prieveiksmio gali būti prijungti ir tiesiogiai. Skirtingai negu *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*, Profesorius laikomi nusakomaisiais ir tokie lyginamieji sakiniai, „kurių šalutinis dėmuo prijungiamas būdvardžio ar prieveiksmio, ypač prie jų aukštesniojo laipsnio“ (ten pat: 159–160). Ypatybiniai šalutiniai dėmenys reiškia daikto požymį, jie siejami su pagrindinio dėmens daiktavardžiu ir dažniausiai pradedami įvardžiu *kuris* (ten pat: 160). Suskaidytieji prijungiamieji sakiniai toliau skirstomi pagal šalutinio dėmens funkciją viso sakinio atžvilgiu. Laikomasi nuomonės, kad šalutiniai prijungiamųjų sakinių dėmenys dažnai yra sinonimiški ir konkuruoja su atitinkamomis sakinio dalimis. Aiškių sinonimų tarp šalutinių dėmenų neturi įprastinėmis formomis reiškiami veiksniai, papildiniai ir tariniai (ten pat: 162). Apskritai sudėtinių prijungiamųjų sakinių struktūrinis skirstymas iš esmės atitinka duotąjį akademinėje *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*.

Sujungiamieji sakiniai pagal struktūrą skirstomi į atvirosios ir uždarnosios, lanksčiosios ir nelanksčiosios struktūros sakinius. Pagal dėmenų sąveikos turinį skiriami keturi sujungiamųjų sakinių tipai: sudedamojo, skiriamajo, priešpriešinio ir paremiamojo sujungimo sakiniai. Skirtingai negu akademinėje gramatikoje, V. Labučio neskiriamas atskiras pažymimųjų sujungiamųjų sakinių tipas. Jungtuku *o* siejami dėmenys gali sudaryti sudedamojo arba priešpriešinio sujungimo sakinius (ten pat: 166, 169). Bejungtukiai sakiniai, kaip ir akademinėje gramatikoje, nagrinėjami skyrium nuo jungtukinių. Jie grupuojami pagal struktūrą (atvirieji ir uždarieji) ir pagal jais reiškiamų semantinių santykių pobūdį. Bejungtukius sakinius su vienu veiksmiu Profesorius laiko ne sudėtiniais, o vientisiniais su vienuarūšėmis žodžių grupėmis (ten pat: 175). Pridūrimas (kaip ir įterpimas) vadovėlyje laikomas atskiru sintaksinių santykių tipu ir priešinamas tiek prijungimui, tiek ir sujungimui, net bejungtukiam sudėjimui (ten pat: 175). Sudėtiniais priduriamaisiais laikomi gana įvairios sandaros sakiniai: ir siejami jungtuku *ir (nepatinka, ir tiek)*, įvardžio *kas* linksniais ir prieveiksmiu *kaip* (jie atitinka *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* prijungiamuosius pridurtinius sakinius), dalelytėmis *ypač, tik, bent, nebent* siejamus dėmenis (*Koks ponas, toks tarnas, – tik priekabių ieško*), net kai kuriuos bejungtukius sakinius (*Bet jam neišeina taip kaip tėvui, net visai nepanašu*). Daugiadėmeniai sudėtiniai sakiniai, panašiai kaip sudėtingos sandaros bejungtukiai ir mišrieji sakiniai akademinėje gramatikoje, monografijoje nagrinėjami pagal sudėjimo būdus (sandarą).

Antroji knygos dalis skirta sakinio dalims. Profesorius nuomone, „Nė viena sakinio dalis apeinanti sintaksės koncepcija iki galo neatskleidžia tų sintaksės reiškinių, kurių imasi sakinio

dalių teorija“ (ten pat: 192). Svarbiausiu sakinio dalies požymiu laikoma jos sintaksinė funkcija sakinyje. Sakinio dalis apibrėžiama kaip „žodis, žodžio forma, jų samplaika ar žodžių junginys, kuris sakinyje atlieka tam tikrą funkciją viso sakinio atžvilgiu ir tiesiogiai pagal prasmę ir gramatiškai santykiauja su kitu to paties lygmens sakinio elementu“ (ten pat: 197). V. Ambrazo, pavyzdžiui, sakinio dalis laikoma sakinio sandaros vienetu, skiriamu pagal žodžių formų sintaksinius ryšius (Morkūnas, red. 1999: 546). Pagal sandarą sakinio dalys skirstomos į vientisines ir sudėtines. Skirtingai nei *Lietuvių kalbos gramatika* ir V. Sirtautas (Sirtautas, Grenda 1988: 53), samplaikinės sakinio dalys laikomos vientisinėmis. Veiksnyis ir tarinys laikomi pagrindinėmis, to paties rango sakinio dalimis. Papildinys arba aplinkybė, susijusi su visu sakiniu, vadinami situantais (ten pat: 204). Pabrėžiama, kad dėl sintaksės reiškinių savitumo konkrečiais atvejais ne visada galima vienareikšmiškai nustatyti sakinio dalį. Dažnai net svarbiau „parodyti jos nustatymo kelią išdėstant savo argumentus“ (ten pat: 210).

Veiksnyis V. Ambrazo apibrėžiamas kaip sakinio dalis, tarpusavio sąsajos sintaksiniu ryšiu susijusi su tariniu (Ambrazas 1999). V. Labučio veiksniu vadinama pagrindinė sakinio dalis, „drauge su tariniu formuojanti predikatinį sakinio centrą ir pasakanti tą daiktą ar dalyką, kuriam sudarant sakinį priskiriamas pagal kalbėjimo situaciją orientuojamas požymis“ (Labutis 1994: 211). Veiksniu apibrėžimo, Profesoriaus nuomone, negalima grįsti vardininku, nors jis ir yra bazinė veiksnio forma. Asmeninių sakinių veiksniu galys eiti ne tik vardininkas ir žodžių junginiai su vardininku, bet ir neapibrėžto kiekio arba dalies ir kuopinės daugiskaitos kilmininkas, pvz.: *Rudenį atvažiuodavo į girią vyrų; Cinoko dar neišvirė, o Baltaragio jau sėdo valgyti*. Asmeniniais laikomi sakiniai su veiksmožodžiais būti, atsirasti, kilti, didėti, mažėti ir pan., pavartotais trečiojo asmens forma, ir veiksnio kilmininku, pvz.: *Kiekvienoje dirvoje yra kūkelių; Tuoj ant stalelio atsirado visokių valgymų ir gėrimų*. Remiamasi galimybėmis su ta pačia veiksmožodžio forma pavartoti vardininką ar žodžių junginį, turintį vardininką. Kilmininko veiksnys galys reikšti ir ypatingo požymio turėtoją, pvz.: *Senosios būta šnekios*. V. Labučio nuomone, ir beasmeniai sakiniai gali turėti veiksnį. Juo eina bendratis ar bendraties konstrukcija, pvz.: *Išėiti į gatvę jai vienai buvo uždrausta*; bevardės giminės formos, pvz.: *Viena tebuvo aišku...; įvardžiai kas, viskas, niekas*, pvz.: *Bet kas buvo įsakyta, tai turėjau atlikti* (ten pat: 223). Beasmeniais laikomi ir sakiniai su neveikiamąja rūšimi bei papildinio kilmininku, pvz.: *Ar ir ten žmonių gyvenama?* (ten pat: 224). Asmeniniais arba beasmeniais galima laikyti sakinius su derinamuoju būdvardžiu, einančiu tarinio vardine dalimi, ir kilmininku, pvz.: *Sesers būta labai gražios* (ten pat). Beasmeniais laikomi ir sakiniai su veiksmožodžiais rūpėti, parūpti ar pan. ir veiksnio vardininku, pvz.: *Mergoms tik ištekti rūpi, daugiau nieko* (ten pat). Sakiniai su neigiamu veiksmožodžiu būti ir kilmininku, pvz.: *Tokių žmonių, kaip buvo Jurgaitis, jau nebėra*, laikomi beasmeniais, nes „Nepajudinus tarinio, čia kilmininko pakeisti negalima, nes jį lemia neiginy“ (ten pat: 220). Veiksniu funkciją sakinyje gali atlikti ir predikatinis dėmuo – šalutinis sakiny. Veiksniu šalutiniai sakiniai knygoje nagrinėjami kaip vienas veiksnio raiškos būdų.

Tarinis knygoje laikoma „predikatinį sakinio centrą lemianti pagrindinė sakinio dalis, kuria sakinyje pasakomos kam nors priskiriamas požymis, orientuojamas pagal kalbėjimo aktą“ (ten pat: 226). Tarinio sąvoka siejama su veiksnio sąvoka, todėl beasmeniuose ir nominatyviniuose sakiniuose pagrindinis narys tik su tam tikromis išlygomis laikomas tariniu. Pagal sandarą tariniai gali būti vientisiniai ir sudėtiniai. Pirmieji, panašiai kaip V. Sirtauto ir Č. Grendos, skirstomi į paprastuosius (plg. Sirtauto ir Grendos *grynuosius tarinius*), samplaikinius ir analitinius. Pastaruosius sudaro sudurtinės veiksmožodžių formos – sudurtiniai laikai ir neveikia-

moji rūšis. Laikomasi nuomonės, kad tokiu tariniu veiksniai priskiriamas vienas požymis, jo „abu dėmenys susieti morfologijos lygmenyje, tarp jų nėra sintagminio ryšio“ (ten pat: 231). Sudėtiniai tariniai, laikantis nuo J. Jablonskio einančios tradicijos, skirstomi į suvestinius ir sudurtinius. Sudurtinio tarinio vardinė dalis vadinama predikatyvu. Šiauriau nei akademinėse gramatikose (Ulvydas, red. 1976: 437–454; Ambrazas, red. 1994: 490), Sirtauto ir Grendos vadovėlyje (1988: 91–92) nagrinėjamoje monografijoje suprantamas tarininis (arba predikatinis) pažymins: su savarankišku veiksmažodžiu susietas būdvardiškojo žodžio vardininkas laikomas antruoju, papildomuoju tariniu (Labutis 1994: 250–252). Tarinio skyriuje nagrinėjami ir tarinio šalutiniai sakiniai. Kitur nei akademinėse gramatikose nubrėžta riba tarp lyginamųjų posakių ir lyginamojo tipo tarinio šalutinių sakinių: pastarieji įžiūrimi tuomet, kai „palyginimą sudaro nors viena iš pagrindinių sakinio dalių“ (ten pat: 255). Taigi nepilnuoju šalutiniu sakiniu laikomas ir palyginimas *kaip Mykolas sakinyje Aš noriu būti toks mokytas, kaip Mykolas*. Aprašant tarinio formų ryšius su veiksnio formomis skirtinga prasmė suteikiama sąvokoms *derinimas* (būdvardiškųjų žodžių) ir *koreliacija* (daiktavardiškųjų žodžių ir asmenuojamųjų veiksmažodžio formų).

Remiantis veiksnio pozicija pasyvinėje transformacijoje tiesioginiu papildiniu, be galininko, Profesoriaus laikomi tik neiginio ir neapibrėžto kiekio kilmininkai (ten pat: 268). Kilmininkas su siekimą, stoka, bijojimą ir pan. reiškiančiais veiksmažodžiais laikomas netiesioginiu (kitaip *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*, plg. Ambrazas, red. 1994: 488). Pagal santykį su tariniu skiriami ne tik tiesioginiai ir netiesioginiai, bet ir pašalio papildiniai. Jie „dažniausiai esti papildomieji, antrieji papildiniai – jie eina su tariniais, jau turinčiais tiesioginį ar netiesioginį papildinį, kartais kitą pašalio papildinį“ (Labutis 1994: 274). Antrinį predikatinį centrą sudarantys sudėtiniai papildiniai su padalyviu ar dalyviu (konstrukcijos su dvejetainiais linksniais) autoriaus vadinami suvestiniais papildiniais (J. Jablonskio terminas). Tame pačiame skyriuje išnagrinėti ir tiesioginio, netiesioginio bei pašalio papildinio šalutiniai sakiniai.

Pagal prasmę skiriamos vietos, laiko, priežasties, sąlygos, nuolaidos, tikslo, kokybės ir kiekybės aplinkybės bei atitinkami šalutiniai sakiniai. Nuodugniai aprašomi kiekvienos aplinkybės ir šalutinių sakinių tipo semantiniai pogrupiai ir raiška. Pavyzdžiui, kokybės šalutiniai sakiniai skirstomi į du pogrupius: tiesioginius kokybės ir lyginamuosius. Tiesioginiai kokybės šalutiniai sakiniai pagal sandarą dar smulkinami į įtrauktinius, arba atstojamuosius (*Aš gyvensiu, kaip negyveno niekas*), nusakomuosius (*Ne viskas taip klostosi, kaip jiems regisi*) ir santykinius (*Kaip dirba, taip turi*). Išplėstinės dalyvinės, pusdalyvinės ir padalyvinės aplinkybės išnagrinėtos atskirai, aptarta jų savarankiškumo sakinyje (taigi ir skyrybos) problema.

Plačiai suprasdamas įterpinius autorius skiria tris jų grupes: gramatiškai su sakinio dalimis susieti ir nesusieti įterpiniai; kaip tam tikra įterpinių rūšis nagrinėjami ir kreipiniai.

Atskiru skyriumi aptarti su sakinio sandara susiję autorinės ir neautorinės kalbos dalykai. Monografijoje į akis krinta nuoseklus struktūrinio nagrinėjimo skyrimas nuo sintaksinio. Vi-soje knygoje daug dėmesio skiriama skyrybai ir kalbos praktikos dalykams. Skyrybos pagrindai atskirai išdėstyti baigiamajame knygos skyriuje.

Profesoriaus domėtasi ir lietuvių kalbos sintaksės tyrimų istorija. Štai straipsnyje „Sintaksė D. Kleino gramatikoje“ (1990) nagrinėjamos mūsų pirmosios spausdintos gramatikos sintaksės dalies struktūra ir pagrindinės sąvokos. Duodama gerų pastabų dėl šios lotyniškos grama-

tikos vertimo į lietuvių kalbą. D. Kleina, autoriaus nuomone, galima laikyti „lietuvių kalbos linksnų ir kai kurių kitų formų vartosenos aprašymo pradininku, iškėlusiu įdomių ir lig šiolei svarbių tos srities faktų ir nurodžiusiu jų mokslinės interpretacijos gaires“ (ten pat: 117). Negalima nepritarti ir straipsnyje iškeliama ankstesnių lietuvių kalbos gramatinės sandaros aprašų nagrinėjimo svarbai: „Išsamiai neišnagrinėję ir visapusiškai neįvertinę visų mūsų gramatikų, net ir atskirų jų skyrių, neturėsime ir tikros lietuvių kalbos mokslo istorijos. O be jos ir dabartinis gramatikos mokslas neretai „atranda“ jau kadaise žinomus dalykus arba padaro nepamatuotų išvadų“ (ten pat: 118).

Mūsų kalbotyros istorijai skirtas ir proginis straipsnis „Lietuviškos kalbos gramatikai“ – šimtas metų“ (2001). Jame apžvelgiamos pirmosios J. Jablonskio gramatikos radimosi aplinkybės, teorinės nuostatos, sandara, svarbesnieji apibrėžimai ir terminija. Išryškinamas norminamasis gramatikos pobūdis, jį V. Labučio įvertinta kaip „darbas, dėjęs mūsų tradicinio gramatikos mokslo pamatus, nubrėžęs ne vieną to mokslo principinę nuostatą, dėl daugelio atskirų kalbos dalykų vartosenos, normų išaiškinimo ir įtvirtinimo nepraradęs vertės ir dabar“ (ten pat: 14).

Profesorius V. Labutis yra paskelbęs ne vieno lietuvių kalbotyros veikalo recenziją.

S. Krinickaitės knygelė *Kalbų raiškos savitumas* (1984) recenzento vertinama kaip bandymas užpildyti lietuvių kalbos gretinimų su kitomis kalbomis spragą (1985c). Tačiau grožinės literatūros originalų ir vertimų lyginimai, Profesoriaus nuomone, „nėra labai patikimas kelias pereiti prie kalbų raiškos savitumų ir net prie būdingų kalbos modelių“ (ten pat: 29). Lietuvių ir rusų kalbų gretinimo vaizdas būtų tikresnis, jeigu savitumai autorės būtų rodomi bendrybių ir panašumų fone. Knygelėje kartais nedaroma skirtumo tarp meninės kalbos faktų ir kalbos sistemos savitumų, kliūva pernelyg platūs apibendrinimai.

Recenzijoje „Žodžių dažnio žodynus panagrinėjus“ (1999a) aptariami Laimos Žilinskienės ir Vidos Grumadienės parengti dažniniai dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynai mažėjančio dažnio (1997) ir abėcėlės (1998) tvarka, daugiausia dėmesio skiriama pastarajam. Žodyne pasigendama buitinio stiliaus leksikos, daugelio kasdien vartojamų žodžių: buitinių realiųjų, augalų bei gyvūnų pavadinimų, kultūros srities ir su intelektine veikla susijusių žodžių, abejojama dėl tekstų atrankos principų. Dėl šių priežasčių siūloma jį laikyti ne dabartinės lietuvių kalbos, o keturių funkcinių stilių žodynu (p. 108). Recenzuojamame žodyne pasigendama žadėtų tikrinių žodžių dažnio duomenų. Neaiškūs kalbos dalių nustatymo kriterijai, todėl kalbos dalių statistikos lentelės nekelia pasitikėjimo. Su rūpesčiu konstatuojama, kad žodyne gausu nenorminių žodžių, todėl norminimo reikalui, V. Labučio nuomone, žodynas „labiau tiktų kaip klaidų šaltinis“ (p. 112). Recenzijoje daroma išvada, kad žodyno sudarymo principai autorių nepakankamai apmąstyti, pats „žodynas ir jo atramos taškai, deja, dažniau nuvilia nei džiugina“ (p. 113).

J. Balkevičiaus *Lietuvių kalbos predikatinų konstrukcijų sintaksė* (1998) trumpai apžvelgiama *Gimtosios kalbos* žurnale (Labutis 1999b). Jame paskutinis žymiojo sintaksininko veikalas ypač vertinamas kaip „savita sintaksės mokslo studija, kurioje nuosekliai plėtojama vientisa verbo-centrinio sakinio pamato koncepcijų visuma“ (1999b: 14). Kiek išsamiau ši studija ir kiti J. Balkevičiaus darbai aptarti *Baltistijoje* paskelbtame drauge su B. Stundžia parašytame nekrologe (Labutis, Stundžia 2001).

Vienoje apžvalgoje kažin ar įmanoma aprėpti visą Profesoriaus mokslinių darbų įvairovę. Ne toks ir šio rašinio tikslas. Norėta bent apgraibom parodyti Profesoriaus vykdytų lietuvių kalbos gramatinės sandaros tyrimų kryptis ir metodus, atskleisti jo mokslinių pažiūrų raidą. Išsami V. Labučio darbų analizė ir vertinimas – ateities uždavinys.

Septyniadešimtojo gimtadienio proga norisi gerbiavam Profesoriumi palinkėti dar daug kūrybingų metų – *ad multos annos!*

LITERATŪRA

- AMBRAZAS, V. 1976: [Diskusijos]. *Mūsų kalba* 4, 30–31.
- AMBRAZAS, V., red. 1985: *Грамматика литовского языка*, Вильнюс: Мокслас.
- AMBRAZAS, V., red. 1994: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- AMBRAZAS, V., ed. 1997: *Lithuanian Grammar*, Vilnius: Baltos lankos.
- AMBRAZAS, V. 1999: Veiksny. Morkūnas, K., red. 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė..., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 698.
- BALKEVIČIUS, J. 1963: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- BALKEVIČIUS, J. 1976: [Diskusijos]. *Mūsų kalba* 4, 32–33.
- BALKEVIČIUS, J. 1998: *Lietuvių kalbos predikatinų konstrukcijų sintaksė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- DUMAŠIŪTĖ, Z. 1976: Vienanariai sakiniai. Beasmeniai sakiniai. Ulvydas, K., red. *Lietuvių kalbos gramatika* 3. *Sintaksė*, Vilnius: Mokslo, 608–625.
- GALKINA-FEDORUK, E. M., 1960: Частицы. Vinogradov, V. V., Istrina, E. S., red. *Грамматика русского языка* 1. *Фонетика и морфология*, Москва: Издательство Академии Наук СССР, 637–649.
- GENIUŠIENĖ, E. 1971: Lietuvių kalbos veiksmazodžių sintaksinė klasifikacija. *Kalbotyra* 23(1), 7–16.
- GIRDENIS, A., ŽULYS, V. 1973: [Rec.], Lietuvių kalbos gramatika 1–2. *Baltistica* 9 (2), 203–214.
- GRUMADIENĖ, L., ŽILINSKIENĖ V. 1997: *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas (mažėjančio dažnio tvarka)*, Vilnius.
- GRUMADIENĖ, L., ŽILINSKIENĖ V. 1998: *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas abėcėlės tvarka*, Vilnius.
- KALINAUSKAS, Br. 1963: Žodžiai ir žodžių junginiai sakinyje. Dobrovolskis, B., sud. *Kai kurie gramatikos ir stilistikos klausimai*, Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 3–23.
- KALINAUSKAS, Br. 1972: *Lietuvių kalbos žodžių junginių sintaksė*, Vilnius.
- KRINICKAITĖ, S. 1984: *Kalbų raiškos savitumas*, Vilnius: Mokslo.
- LABUTIS, V. 1962: Dalelytės ir jų vieta kalbos dalių tarpe. *Literatūra ir kalba* 6, 354–370.
- LABUTIS, V. 1963a: Lietuvių kalbos kiekio patikslinamosios dalelytės. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, serija A, 2 (15), 215–226.
- LABUTIS, V. 1963b: Dalelytės ne funkcijos ir rašyba. *Kalbos kultūra* 5, 46–52.
- LABUTIS, V. 1964a: Lietuvių kalbos sudėtinės dalelytės. *Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida (Lietuvių kalbotyros klausimai 7)*, 119–131.
- LABUTIS, V. 1964b: Dalelytės gi reikšmės, vartojimas ir rašyba. *Kalbos kultūra* 6, 28–33.
- LABUTIS, V. 1967: Nominatyviniai sakiniai. *Lietuvių kalbos gramatinė sandara (Lietuvių kalbotyros klausimai 9)*, 117–131.
- LABUTIS, V. 1971: Dalelytė. Ulvydas, K., red. *Lietuvių kalbos gramatika* 2, Vilnius: Mintis, 543–576.
- LABUTIS, V. 1974a: Kai kurios veiksmazodinių daiktavardžių konstrukcijos su kilmininku. *Kalbotyra* 26 (1), 25–36.

- LABUTIS, V. 1974b: Lietuvių kalbos veiksmažodiniai daiktavardžiai ir jų valentingumas. *Leksikos ir sintaksės klausimai. Tarpmokyklinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės*, Šiauliai: Šiaulių K. Preikšio pedagoginis institutas, 140–145.
- LABUTIS, V. 1974c: Derinimas. *Mūsų kalba* 6, 45–48.
- LABUTIS, V. 1976a: Nominatyviniai sakiniai. Nepilnieji sakiniai. Eliptiniai sakiniai. Benariai sakiniai. Ulvydas, K., red. *Lietuvių kalbos gramatika 3. Sintaksė*, Vilnius: Mokslo, 625–653.
- LABUTIS, V. 1976b: Tiesioginio objekto, tikslo ir kiekio kilmininkų valdymas. *Mūsų kalba* 4, 4–10.
- LABUTIS, V. 1976c: *Žodžių junginių problemos*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- LABUTIS, V. 1979a: Semantika ir formų parinkimas aktyvinėse, pasyvinėse ir substantyvinių konstrukcijose. *Kalbotyra* 30 (1), 57–62.
- LABUTIS, V. 1979b: Predikatumas ir žodžių junginys. *Aktualiosios kalbotyros problemos. Mokslinės konferencijos pakvietimas-programa ir tezės. 1979 m. kovo 28–29 d.*, Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universitetas.
- LABUTIS, V. 1980: Kilmininkas ir savybiniai įvardžiai. *Baltistica* 16 (1), 53–57.
- LABUTIS, V. 1981a: Vadinamųjų kiekio kilmininkų valdymas ir semantika. *Baltistica* 17 (2), 194–199.
- LABUTIS, V. 1981b: Sintaksės aprašymo galimybės ir uždaviniai. *Kalbotyra* 32 (1), 54–61.
- LABUTIS, V. 1982: Semantika ir žodžių formų parinkimas. *Sintaksės ir semantikos klausimai. Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos TSRS įkūrimo 60-mečiui, pranešimų tezės*, Šiauliai: Šiaulių K. Preikšio pedagoginis institutas, 31–33.
- LABUTIS, V. 1983: Sintaksinė semantika (semasiologija). *Mūsų kalba* 3, 9–12.
- LABUTIS, V. 1984: Некоторые особенности синтаксической нормы падежных конструкций. *Языковая норма и функциональные стили. Программа-приглашение и тезисы докладов республиканского симпозиума. 3–4 октября 1984 г.*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 20–22.
- LABUTIS, V. 1985a: Valentingumas – semantiniai vaidmenys – semantinė sakinio struktūra. *Tarptautinė baltistų konferencija 1985 m. spalio 8–12 d. Pranešimų tezės*, Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 65–66.
- LABUTIS, V. 1985b: Частица. Ambrazas, V., red. *Грамматика литовского языка*, Вильнюс: Мокслас, 357–362.
- LABUTIS, V. 1985c: [Rec.], Stasė Krinickaitė. Kalbų raiškos savitumas. *Mūsų kalba* 4, 28–30.
- LABUTIS, V. 1990: Sintaksė D. Kleino gramatikoje. *Baltistica* 26 (2), 114–118.
- LABUTIS, V. 1994a: Dalelytė. Ambrazas, V., red. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 432–437.
- LABUTIS, V. 1994b/1998/2002: *Lietuvių kalbos sintaksė*. [Cituojuama pagal antrąjį pataisytą leidimą], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LABUTIS, V. 1994c: Kalbos praktika ir funkcinė gramatika. *Gimtoji kalba* 1, 1–5.
- LABUTIS, V. 1995: [Rec.], Pirmasis lietuvių kalbos valentingumo žodynas. *Kalbotyra* 44 (1), 101–104.
- LABUTIS, V. 1999a: [Rec.], Žodžių dažnio žodynas panagrinėjus. *Kalbos kultūra* 72, 107–114.
- LABUTIS, V. 1999b: [Rec.], J. Balkevičius. Lietuvių kalbos predikatinų konstrukcijų sintaksė. *Gimtoji kalba* 5, 13–14.
- LABUTIS, V. 2001: „Lietuviškos kalbos gramatikai“ – šimtas metų. *Kalbos kultūra* 74, 8–14.
- LABUTIS, V., STUNDŽIA, B. 2001: Jonas Zemvaldas Balkevičius (1923–2000). [Nekrologas], *Baltistica* 35(2), 2000, 260–263.
- MAKSIMOVA, G. V., LABUTIS, V. V. 1985: Некоторые типы синтагм с количественным значением в русском и литовском языках. *Baltistica* 21 (2), 176–183.
- SIRTAUTAS, V., GREŅDA, Č. 1988: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Mokslo.
- SLIŽIENĖ, N. 1994: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas 1: A–M*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- ULVYDAS, K., red. 1976: *Lietuvių kalbos gramatika 3. Sintaksė*, Vilnius: Mokslo.

VALECKIENĖ, A. 1976: Sintaksiniai žodžių junginiai. Ulvydas, K., red. *Lietuvių kalbos gramatika 3. Sintaksė*, Vilnius: Mokslas, 9–20.

VALIULYTĖ, E. 1976: Veiksmažodiniai junginiai. Daiktavardiniai junginiai. ULVYDAS, K., red. *Lietuvių kalbos gramatika 3. Sintaksė*, Vilnius: Mokslas, 20–234.

VINOGRADOV, V. V., ISTRINA, E. S., red. 1960: *Грамматика русского языка 2. Синтаксис*, 1–2, Москва: Издательство Академии Наук СССР.

ŽULYS, V. 1969: Vadinamųjų nekaitomųjų įvardžių vieta lietuvių kalbos gramatinėje sistemoje. *Baltistica* 5(2), 167–177.

Artūras Judžentis